

Maddenin TDV İslâm Ansiklopedisi'ndeki güncel adresi: islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-i

AHMED I

أحمد

(ö. 1026/1617)

Osmanlı padişahı (1603-1617).

Müellif: **MÜCTEBA İLGÜREL**

Babası III. Mehmed'in Saruhan valiliği sırasında 28 Nisan 1590'da Manisa'da doğdu. Annesi Handan Sultan'dır. Celâlî fetretinden dolayı sancağa çıkamamıştır (bk. SANCAĞA ÇIKMA). Babasının 18 Receb 1012'de (22 Aralık 1603) ölümü üzerine on dört yaşında tahta geçti.

İlk işi, III. Murad ve III. Mehmed devirlerinde devlet işlerine müdahaleleriyle çeşitli olaylara sebebiyet veren Safiye Sultan'ı (Venedikli Baffa) Eski Saray'a göndermek oldu. Bu sırada İran ve Avusturya ile olan savaş hali devam ediyordu. Cigalazâde Sinan Paşa şark serdarı tayin edilirken Vezîriâzam Malkoç Yavuz Ali Paşa da Macaristan'a gönderildi. Yine bu sıralarda Şah I. Abbas Revan'ı muhasara sonunda teslim almış, Kars'a girmiş ve ancak Ahıska önlerinde durdurulabilmişti. Sinan Paşa 15 Haziran 1604'te İstanbul'dan gecikmiş olarak hareket etti ve 8 Kasım'da Kars önlerine vardı. Durum uygun olduğu halde Şah Abbas'ın üzerine gitmeyip Van'da kışlağa çekilen Sinan Paşa, şahın taarruzu üzerine Erzurum'a geçti. Böylece serdar, ümerâ ve asker arasında huzursuzluk çıkmasına ve bir sefer mevsiminin boşa geçirilmesine sebep oldu. 1605 sefer mevsiminde tekrar ordunun başında hareket eden Sinan Paşa Tebriz'i geri almak üzere yürüdü. Ancak Erzurum Beylerbeyi Köse Sefer Paşa'nın esas ordudan ayrı hareket edip esir düşmesi Sinan Paşa'nın durumunu sarstı ve ordu Şah Abbas'ın âni baskını üzerine mağlûp olarak Van'a, sonra da Diyarbekir'e çekildi. Sinan Paşa'nın bu sırada büyük bir kuvvetle yardıma gelen Halep Beylerbeyi Canbolatoğlu Hüseyin Paşa'yı geç kaldığı bahanesiyle idam ettirmesi büyük bir isyanın başlamasına sebep oldu. Bu hadiseden kısa süre sonra kendisinin de Diyarbekir'de ölmesi üzerine Şah Abbas Gence, Şirvan ve Şemaha'yı zaptetti.

İran cephesinde bu olaylar sürerken 3 Haziran 1604'te İstanbul'dan hareket ederek 26 Temmuz'da Belgrad'a varan Vezîriâzam Malkoç Ali Paşa burada ölünce, sadârete ve garp serdarlığına Lala Mehmed Paşa tayin edildi. İlk önce Peşte, ardından Vaç kalelerini geri alan serdar, Estergon'u kuşattıysa da yağmur ve kar fırtınalarının başlaması ve askerinin muhalefeti üzerine 23 Kasım 1604'te Belgrad'a çekilmek zorunda kaldı. Bu sırada Protestan Macar halkı üzerinde Katolik Avusturya baskısının artması, Erdel'in istiklâli için mücadele eden ve daha önce Avusturya taraftarı olan Erdel Beyi Etienne Bocskai'nin (Boçkay) İstanbul'a elçi göndererek yardım istemesine sebep oldu. Bocskai'a Erdel krallığı için yardım vaadinde bulunulması üzerine o da kuvvetleriyle sefere katıldı. 1605 yazında Estergon üzerine yürüyen Lala Mehmed Paşa, önce Vişegrad ve Tepedelen'i ele geçirdi. Böylece zor durumda kalan Estergon müdafileri 4 Kasım 1605'te kaleyi teslim ettiler. Diğer taraftan Bocskai, Türk kuvvetlerinin yardımı ile Uyvar'ı alırken Tiryâkî Hasan Paşa da Veszprém ve Polata'yı fethetti. Elde edilen bu başarılarından sonra Lala Mehmed Paşa tarafından Etienne Bocskai'a Erdel ve Macar tacı giydirildi. Bunun arkasından da Kanije Beylerbeyi Sarhoş İbrâhim Paşa, Tatar ve Macar kuvvetleriyle birlikte Avusturya'nın İstria eyaletine bir akın düzenledi.

Anadolu'da Celâlî isyanlarının tehlikeli bir hal alması, diğer taraftan İran cephesinde başarı elde edilememesi sebepleriyle İstanbul'a çağrılan Sadrazam Lala Mehmed Paşa İran üzerine serdar tayin edildi. Böylece sadrazamın bütün Macaristan'ı Avusturya istilâsından kurtarma planı gerçekleşmedi. Bu konuda padişah nezdindeki teşebbüsleri de bir sonuç vermedi ve İran üzerine sefere hazırlanırken âniden vefat etti (1606). Bu sırada, yıllardan beri devam eden Osmanlı-Avusturya savaşlarını bir

sonuca bağlamakla görevlendirilen Kuyucu Murad Paşa Budin'e gidip temaslarda bulundu ve anlaşma zemini hazırlanınca Budin Beylerbeyi Kadizâde Ali Paşa başkanlığındaki Osmanlı sulh heyeti ile Avusturya murahhasları Baron de Mollard ve Comte Althan, Zitvatorok'ta bir araya geldiler. Yirmi üç günlük bir müzakereden sonra on yedi maddelik bir ahidnâme imzalandı. Zitvatorok Muahedesi hükümlerine göre, Kanûnî devrinden beri Avusturya'nın vermekte olduğu 30.000 duka altın tutarındaki yıllık haraç kaldırıldı, buna karşılık İmparator II. Rodolphe bir defaya mahsus olmak üzere 200.000 kara kuruş tazminat ödemeyi kabul etti. Padişah ile imparator eşit sayıldı ve imparatorun bundan böyle "kral" yerine "Roma Çasarı" adıyla anılması kararlaştırıldı. Her iki tarafın da birbirlerine zarar vermektan kaçınmaları kabul edildi. Bu hükümlerle Osmanlı Devleti bir adım gerilemiş ve iki hükümdar arasında eşitlik prensibinin kabul edilmesiyle Avrupa devletleri karşısındaki mutlak Türk üstünlüğü ortadan kalkmıştır. Ayrıca Erdel Kralı Bocskai'nın imparatorla Viyana'da yaptığı eski bir antlaşmanın muahede hükümleri arasında zikredilerek benimsenmesi de hatalı olmuş ve Bocskai'nın ölümünden sonra imparator bu maddeye göre Erdel'de hak iddia etmiş, böylece Erdel bir ihtilâf konusu haline gelmiştir. Tarihçiler genellikle Osmanlı Devleti'nin büyümesinin bu antlaşma ile durduğunda birleşmektedirler. 1608, 1615 ve 1616 yıllarında yeniden gözden geçirilen Zitvatorok Muahedesi'nin Osmanlılar tarafından kabulünde, Anadolu'da yıllardır devam etmekte olan Celâlî isyanlarının büyük rolü olmuştur.

Osmanlı-Avusturya mücadeleleri sebebiyle Anadolu'da devlete karşı başlayan hoşnutsuzluk, halktan fazla vergi alınmasıyla en yüksek seviyeye çıkmış ve tımarlı sipahilerin zaafa uğraması da isyan hareketlerinin genişleyerek yayılmasına ve böylece Celâlî isyanlarının had safhaya ulaşmasına yol açmıştır. I. Ahmed'in tahta çıkmasından hemen sonra isyan eden Tavi Ahmed, Celâlî serdarı Nasuh Paşa ile Anadolu Beylerbeyi Kecdahan Ali Paşa'yı mağlûp etti. Tavi Ahmed'e 1605'te Şehrizor beylerbeyiliği verilerek isyanı önlenmek istendi, fakat o bir süre sonra yeniden isyan ederek Harput'u ele geçirdi. Tavi'nin oğlu Mehmed de sahte bir fermanla Bağdat valiliğini elde etti ve üzerine sevk edilen Nasuh Paşa'yı da yenilgiye uğrattı. Bağdat ancak 1607'de âsilerin elinden kurtarılabildi. Öte yandan âsi Canbolatoğlu Ali Paşa da Lübnan'da Dürzî şeyhi Ma'noğlu Fahreddin'le birleşerek güçlenmiş ve Trablusşam Emîri Seyfoğlu Yûsuf'u mağlûp ederek nüfuzunu Adana taraflarına yaymış, hatta kendisine bağlı bir ordu kurup adına sikke dahi kestirmişti. Bu sırada Halep beylerbeyiliğine tayin edilen Hüseyin Paşa da Canbolatoğlu'nun adamı Cemşid tarafından bozguna uğratılmıştı. Celâlîler karşısında gösterdiği âcizlik sebebiyle isyanların daha da genişlemesine sebep olan Sadrazam Derviş Paşa'nın idam edilmesinden (1606) sonra vezîriâzamlığa getirilen Kuyucu Murad Paşa, yanında Tiryakî Hasan Paşa olduğu halde Suriye'ye doğru hareket etti. Sadrazam Anadolu'daki Celâlîler'i affeder görünüp Manisa ve Bursa çevresinde ortaya çıkan Kalenderoğlu'na Ankara sancak beyliğini verdi, ardından da Canbolatoğlu üzerine yürüdü. Oruç ovasında meydana gelen savaş sırasında Osmanlı ordusu, 30.000 tüfekli askere sahip âsi ordusu karşısında önce zor durumda kaldı; ancak âsiler Murad Paşa'nın gayretiyle 24 Ekim 1607'de mağlûp ve perişan edildiler. Bunun üzerine Ma'noğlu Fahreddin kabileleriyle birlikte Lübnan'a kaçtı; Canbolatoğlu ise sadrazamın elinden kurtularak İstanbul'a gelip padişaha sığındı. Padişah kendisine önce Tımışvar, sonra Belgrad eyaletini verdi, fakat orada da halka zulmetmesi üzerine boynu vuruldu. Kalenderoğlu ise Ankara halkı tarafından şehre sokulmayınca yeniden baş kaldırdı, ancak Alaçayır'da Murad Paşa'nın ordusu karşısında yenilgiye uğrayarak İran'a kaçtı. Harekâtına daha sonra da devam eden ve Orta Anadolu'daki irili ufaklı Celâlî reislerini ortadan kaldıran Kuyucu Murad Paşa, muhaliflerinin kendisini İran üzerine sefere gönderme gayretlerine rağmen İstanbul'a döndü. Bir süre sonra, İran'a sefer düzenleme bahanesiyle geri kalan Celâlî reislerini orduya katılmaya davet ederek onları da ortadan kaldırmayı başardı. Anadolu'da sükûnet sağlanınca İran'a sefer imkânı doğdu ve Murad Paşa 1610'da Tebriz'de bulunan Şah Abbas üzerine yürüdü. Ancak karşılaşma olmadı ve kışlamak üzere Diyarbekir'e çekilen Murad Paşa burada öldü (1611).

Anadolu'da isyanların çoğalması üzerine halkın ekserisi köylerini terketmiş, çok sayıda köy harap olmuş ve bazı askerî sınıflar, halkı dağılmış olan köyleri "mülk-i mevrûs"ları gibi tasarrufları altına almışlardı. Bu yüzden hazine nüzül*ve avârız* vergilerinden mahrum kalmıştı. Halkı ehl-i örf*ün zulmünden kurtarmak için 30 Eylül 1609'da bir adâletnâme* çıkaran I. Ahmed, terkedilen köylerin tekrar iskânına çalışmıştır.

Yeni sadrazam Nasuh Paşa İran ile mücadeleye girişmemeyi tercih etti; bu sırada Şah Abbas da yıllık 200 yük ipek vergi vermek suretiyle barışa taraftar olduğunu bildirdi; böylece 20 Kasım 1612'de Osmanlı-Safevî antlaşması imzalandı. Tarihlerde Nasuh Paşa Musâlahası adıyla geçen bu antlaşma ile 1555'te tayin edilen sınırlar esas alındı; ayrıca Şah Abbas her yıl taahhüt edilen miktarda ipeği de göndermeye söz verdi.

Bu sırada İspanya Krallığı ile müttefikleri Toskana Büyük Dukalığı ve Malta şövalyeleri Akdeniz'de Osmanlı sahillerine baskınlar yapıyorlardı. 1611'de bir Malta filosu Gördüs'e (Korintos) hücum ederek 500 esir almış, 1612'de de bir Toskana filosu İstanköy'den 1200 esir götürmüştü. Avrupalı müttefiklerin sahil şehirlerindeki baskınları bu şekilde devam ederken önce Kaptanıderyâ Öküz Mehmed Paşa, hıristiyan devletlerle iş birliği yapan Ma'noğlu Fahreddin'i mağlûp etti. Arkasından Halil Paşa da Kıbrıs sularında on kadar Malta korsan gemisiyle karşılaştı; bunları mağlûp ederek devrin en büyük gemisi olan "Karacehennem"i tahrip etmeyi başardı. Yine bu sırada Memi Kaptan ve Lala Câfer adlarındaki denizciler de düşmanı ağır kayıplara uğrattılar. Donanmanın takviyesine büyük önem veren I. Ahmed'in ikinci defa kaptanıderyâlığa getirdiği Halil Paşa, Malta'ya asker çıkardığı gibi Trablusgarp'ta mahallî levendlerin reisi olan Sefer Dayı'yı da bertaraf etti. Bu sırada donanmanın Akdeniz'de bulunmasını fırsat bilen Kazaklar Sinop'a baskın düzenleyip şehri tamamen yağma ve tahrip ettiler, ancak daha sonra şiddetle cezalandırıldılar. Osmanlı donanması I. Ahmed zamanında başarılı bir dönem yaşamıştır.

İran'la yapılan antlaşma, taahhüt edilen 200 yük ipeğin gönderilmemesi, elçilikle giden İncili Mustafa Çavuş'un alikonulması ve Şah I. Abbas'ın Gürcistan'a asker sevketmesi üzerine bozuldu. 22 Mayıs 1615'te Vezîriâzam Öküz Mehmed Paşa İran üzerine sefer yapmakla görevlendirildi. Ancak Mehmed Paşa seferi ertesi yıla tehir etti ve bu durumdan faydalanan Şah Abbas da karşı tedbirlerini aldı ve Gence'yi tahrip ettirdi. Bu arada İstanbul'a gelen İran elçisinin eli boş dönmesinden sonra Nisan 1616'da Halep'ten büyük bir orduyla hareket eden Mehmed Paşa Kars'a gelip burayı tahkim etti ve Revan ile Nihâvend üzerine kuvvetler gönderdi. Bir müddet sonra da bizzat Revan üzerine yürüyerek bir İran ordusunu mağlûp edip Revan'ı kuşattı. Fakat orduda muhasara toplarının olmaması, Mâzenderan askerlerinin şiddetle mukavemet etmesi ve şahın muahede hükümlerini yerine getireceğine dair teminat vermesi üzerine orduyu Erzurum'a geri çekti. Böylece Revan seferi başarısızlıkla sonuçlanmış olan Öküz Mehmed Paşa, rakiplerinin de aleyhinde faaliyette bulunmaları yüzünden azledildi. I. Ahmed, Mehmed Paşa'nın kabul ettiği antlaşma hükümlerini de reddederek İran seferine devam edilmesini istedi ve yeni sadrazam Halil Paşa'yı serdar tayin etti. Halil Paşa sefer için Diyarbakır kışlağına gittiği sırada Kırım Hanı Canbek Giray da Gence, Nahçıvan ve Culfa taraflarına akınlar düzenledi.

İran olayları devam ederken Leh asilzadesi Samuel Korezky, Kazaklar'dan meydana gelen bir orduyla Boğdan'a girerek Voyvoda Stefan'ı kovmuştu. Osmanlı Devleti Boğdan işinin hallini Bosna Beylerbeyi İskender Paşa'ya verdi. O da bir miktar askerle Boğdan'a hareket etti ve Korezky'yi yenerek aldığı 500 kazak esiriyle İstanbul'a döndü. Bundan sonra Kazak meselesinin kökünden halline memur edilen İskender Paşa, Lehistan ordusu ve Eflak, Boğdan, Erdel voyvodalarının kuvvetleriyle karşılaşmak üzere Turla nehrine doğru hareket etti. İki ordunun karşılaşacağı sırada Lehler'in isteğiyle barış masasına oturuldu ve antlaşma şartları tesbit edildi (27 Eylül 1617). Bu şartlara göre Kazaklar Turla'yı geçmeyecekleri gibi Karadeniz'e de inmeyecekler, buna karşılık Tatarlar da Lehistan'a akın yapmayacaklardı; Lehistan ise ödemekte olduğu vergiyi vermeye devam edecekti.

I. Ahmed'in cülûsundan sonra İngiltere, Fransa ve Venedik'le olan ticarî antlaşmalar yenilenmiş ve Fransa ile yapılan anlaşmada İspanyol, Portekizli, Katalan, Raguzalı, Cenevizli, Ankonalı ve Floransalılar'ın Fransız bayrağı altında ticaret yapabilecekleri kararlaştırılmıştır. Temmuz 1612'de de Hollanda ile ilk ticarî anlaşma yapılmıştır.

I. Ahmed elli bir gün süren bir mide hastalığı sonucu 22 Kasım 1617'de yirmi sekiz yaşında vefat etti. Zevkusafaya kapılmayan, dindar ve hayır sahibi bir padişah olduğu için halkın güvenini kazanmıştı. Sert tabiatlı idi; ihanet edenleri affetmez ve sertliği yüzünden devlete hizmet edenlere dahi zaman zaman acımasız davranırdı. Ava ve cirit oyununa meraklı olduğu, ara sıra Edirne ve Bursa'da ava çıktığı

bilinmektedir. Şair olan ve şiirlerinde Bahtî mahlasını kullanan Sultan Ahmed'in küçük bir divanı vardır (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Manzum, nr. 53).

I. Ahmed zamanının önemli değişikliklerinden biri saltanatın intikali meselesinde olmuştur. O zamana kadar herhangi bir kuralı olmayan cülûsta, bu padişahın itibaren "ekberiyet" ve "erşediyet" yani hânedanın en büyük ferdinin tahta geçmesi usulü benimsenmiş, öteki şehzadeler sarayın özel bir yerinde kafes arkasında tutulmaya başlanmıştır. Bu kanuna uyularak Sultan Ahmed'e I. Mustafa halef olmuştur.

Osmanlı tarihinde en büyük yapılar arasında sayılan ve mimari özellikleri bakımından sanat tarihinde önemli bir yeri olan Sultan Ahmed Camii onun tarafından inşa ettirilmiş, kendisi de temel atılırken altın bir kazma ile terleyinceye kadar bizzat çalışmıştır. Bu cami, yanındaki medrese, imaret, tabhâne, dârüşşifâ, mektep ve dükkânları ile tam bir külliye teşkil ediyordu. I. Ahmed, yıkılmaya yüz tutan Kâbe duvarlarını İstanbul'dan ustalar göndererek tamir ettirmiş, Kâbe'nin kapısı üzerindeki kitâbe ile altın oluğu yenilemiş, ayrıca duvarları tutması için halis altın ve gümüşten on altı kuşak yaptırıp Mekke'ye yollamıştır. Bunlardan başka, İstanbul'da beyaz mermerden hazırlattığı bir minberi Medine'ye göndererek Mescid-i Nebvî'nin eskiyen minberinin yerine koydurmuştur. Babasının türbesini de yaptıran I. Ahmed'in bugün mevcut olmayan, Üsküdar'da Kavak Sarayı Mescidi ile Beylerbeyi'nde İstavroz Mescidi'ni inşa ettirdiği bilinmektedir. Ayrıca Eyüp'teki sebilinden başka Alemdar'da, Tophane'de, Tersane'de, Üsküdar Kavak İskelesi'nde ve Haydarpaşa'da yaptırdığı çeşmeler ise imar faaliyetleri sırasında ortadan kalkmıştır. Devrinde ilk defa tütün ithaline izin verilmiş, bunun yanında ülke çapında içki yasağı uygulanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Mustafa Sâfi, Zübdetü't-tevârîh, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, I, nr. 2428; II, nr. 2429; Peçevî, Târih, I, 311-313; II, 261, 296-299, 335, 342-343, 346-347; Mehmed b. Mehmed, Nuhbetü't-tevârîh ve'l-ahbâr, İstanbul 1276, s. 219-251; Kâtip Çelebi, Tuhfetü'l-kibâr fî esfâri'l-bihâr (nşr. O. Şaik Gökyay), İstanbul 1973, s. 209-211; a.mlf., Fezleke, İstanbul 1286, I, 260, 344-345; Solakzâde, Târih, s. 683-698; Naîmâ, Târih, I, 404, 413-415; *Mir'âtü'l-Haremeyn: Mir'ât-ı Mekke*, I, 502-506; Hammer (Atâ Bey), VIII, 42 vd.; Danişmend, Kronoloji, III, 243, 258; Mübahat S. Kütükoğlu, Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri (1580-1838), Ankara 1974, I, 43-45; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, III/1, s. 103; Nezihi Aykut, Hasan Beyzâde Tarihi, I-III (doktora tezi, 1980), İÜ Ed. Fak., Tarih Semineri Kitaplığı, nr. 2572, II, 303, 314, 322-323; M. Tayyib Gökbilgin, "XVII. Asır Başlarında Erdel Hadiseleri ve Bethlen Gabor'un Beyliğe İntihâbı", TDI., sy. 1 (1949), s. 1-28; a.mlf., "Nasûh Paşa", İA, IX, 124; Halil İnalçık, "Adâletnâmeler", *TTK Belgeler*, II/3-4 (1967), s. 123-133; Gerard Erdbrink, "Onyedinci Asırda Osmanlı-Hollanda Münâsebetlerine Bir Bakış", GDAAD, sy. 2-3 (1974), s. 160-179; M. Cavid Baysun, "Ahmed I", İA, I, 161; M. C. Şehâbeddin Tekindağ, "Mehmed Paşa", İA, VII, 593; Cengiz Orhonlu, "Murad Paşa", İA, VIII, 652; R. Mantran, "Ahmad I", EI² (İng.), I, 267-268; a.mlf., "Ahmed el-Evvel", UDMİ, II, 47-49.

Bu madde ilk olarak 1989 senesinde İstanbul'da basılan TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 2. cildinde, 30-33 numaralı sayfalarda yer almıştır.